

Paisatge,

ordenació del territori i impacte ambiental.

Nous usos en el territori. El turisme.

AVUI, QUAN LA MILLORA DEL L'AMBIENT i els arguments de la sostenibilitat constitueixen una demanda de la qual no podem escapar, el paisatge es converteix en una qüestió emergent, un repte i una oportunitat. En aquest moment de canvi en les sensibilitats envers l'entorn, el paisatge apareix com el toc d'atenció que recorda que no és desitjable un futur sense bellesa ni cultura i al marge dels valors ecològics. Finalment, doncs, sense qualitat per a oferir a nivell social.

Però quin és el nostre paisatge? El definim com un territori complex, fet de camps, pobles i ciutats, d'espais coneguts i de llocs oblidats. També en parlem com una realitat física concreta que és el component essencial de l'espai social en què ens movem o en què estem, i en el qual sabem, des de no fa tant, que mai les nostres accions de constructors de llocs no són gratuïtes. Per això s'ha dit, perquè entenem que el paisatge pot ser lloc, que en ells—els llocs—geografia i història s'encreuen. Hi sentim, a més de certa condició ambiental, la presència de les generacions que ens han precedit, que han civilitzat el món que habitem. En el paisatge reconeixem la petjada sobre el medi d'una activitat plenament humana que ha deixat tantes i tantes capes en la construcció del sòl, i tantes mirades i projectes sobre el terra.

Però projectar el paisatge avui ja no és una qüestió innocent, no és ni tan sols quelcom que podem defugir o donar per obvi. I crec que és diferent del que estem acostumats a sentir com a tal. Podem, hem de seguir tossudament amb l'afició de construir els entorns per la necessitat pràctica de fer-ho, recolzant-nos en les disciplines que coneixem: l'arquitectura, l'urbanisme, la jardi-

neria, les enginyeries..., però especialment en els darrers anys, quan el paisatge insisteix en aparèixer com una qüestió pendent, malgrat la voluntat explícita de substituir-lo, tantes vegades. Què ha passat?

Les accions que fan un lloc el tenen com espai productiu. I les mirades que el mostren, alhora fan palesa la seva presència en la cultura. Quan medi ambient ja és quelcom més que un conjunt de factors i paràmetres, i es gaudeix del paisatge, o de la natura, en el seu valor d'ús o fins i tot de canvi, ja que la trobem a vegades com a mercaderia, ens cal fixar-nos en la necessària complexitat que es deriva de tot això i aprofundir en la coincidència d'accions humanes i factors naturals en cada espai del territori, en cada paisatge.

Sembla que hem arribat a un punt en què podem posar en qüestió que el que busquem en el paisatge no és el record nostàlgic d'un pretès equilibri amb la natura. Quina natura, podríem dir, permet a l'home fer front tot sol, sense altra identitat que la de si mateix, a un món cada cop més aliè? És el final de l'ideal romàntic el que es reclama? O és en canvi, com crec, la manifestació d'una crisi en les maneres de comprendre i actuar en el territori que ha d'apuntar a una altra manera de construir els entorns?. Ens cal refer els llocs, reconquerir un espai social i fer-lo comprensible, perquè de nou jugui el paper de catalitzador en la memòria col·lectiva que en el passat han jugat en els indrets que la història assenyala com valuoses.

En els paisatges que anomenem bonics, en els llocs que són records, busquem les claus d'una altra manera de fer que reconcili l'acció sobre l'entorn amb la voluntat d'una millora que no hipotequi el futur. Que sigui sostenible, potser per re-

colzar una visió optimista de futurs més amables, que pensi en la intervenció com una millora possible a més de necessària. Millora pel desenvolupament sostenible de cada territori, en què passen a primer terme els aspectes estètics i visuals que fan del paisatge un valor afegit però essencial.

Pensem ara en la societat que estem configurant, en el temps d'oci que acompanya una jornada laboral de 35 hores setmanals, per exemple. En les jubilacions anticipades, en la capacitat de desplaçar-nos ràpidament sobre el territori i viatjar i en el coneixement que tenim de les cultures llunyanes, d'allò distant i abans intocable, per mitjà del cinema, la televisió o la fotografia. El turisme apareix aleshores com l'altre ús per cada territori, que si bé respon a una necessitat afegida al que ha estat l'ús tradicionalment lligat al terra, pot convertir-se en un element molt útil per mantenir-lo.

Aleshores, quin és el paisatge que ens interessa? Quin és el paisatge que ens pertany? El dels pagesos o el que pretén l'usuari d'un lloc que es visita fent turisme o els caps de setmana? Són aquests dos paisatges contradictoris? Quin és aquest paisatge que es plega en la memòria i que es busca en el temps de l'oci? Quan la imatge d'un lloc ens parla de la seva identitat? Si un paisatge no serveix per mirar..., com construïm el seu valor, d'alguna manera lligat a la seva productivitat?

Els referents que tenim de paisatges valuoses, apreciats fins i tot pel turisme són, si ens referim a la cultura europea:

El que resumim com un conjunt de visions pictòriques que identifiquem com la traducció gràfica de l'entorn humà romàntic, en la més pura tradició del pintoresquisme

europèu, el paisatge de la geografia anglosaxona, generalment humit i verd.

El que el veu com a lloc construït. El paisatge cultural que hereda de la jardineria el projecte d'alguna vegetació, de l'agricultura, un pacte amb el terra i de l'urbanisme, el discurs cultural de la forma de l'entorn. El de la geografia mediterrània, generalment sec, de topografies dibuixades en pedra, moltes vegades només puntejat d'arbres.

El paisatge natural. L'espai exterior pretesament immaculat, no afectat per la mà humana, gairebé inexistent o ara quasi precintat en els parcs naturals, que considerem el paisatge de l'ecologia: com domini de la natura, resultat d'accions considerades inevitables, que es resisteix a desaparèixer en les marismes, les dunes...

També el paisatge culte dels jardins, de l'Arcàdia ideal i de l'Orient, del Japó i la tradició xinesa...

Les imatges que tots ells evocuen ens porten a formular conceptes per intervenir que cal relacionar amb aquesta pregunta que tant ens intriga: com projectar el medi, si el seu valor el sanciona l'art quan parlem de paisatge, i no el seu rendiment econòmic? Què passa quan el turisme ens reclama un paisatge «bonic»? I és el turisme, després del que sabem d'ell com a depredador de territoris, una alternativa? Finalment, com escapar de la banilització dels llocs que els treu tant valor i que d'alguna manera el turisme ha propiciat?

Quan parlem de paisatge, ho sabem, ja no només podem referir-nos a l'entorn visual, i a la seva qualitat d'escenari. Tant perquè és insostenible un entorn «ajardinat», com perquè difícilment podríem escapar de l'empremta cultural, i la fragilitat d'una natura pretesament estable que ha estat des de sempre el suport de les arquitectures i que ara «contesta» sistemàticament amb una resposta que sembla erràtica i desconsiderada amb la idea «moderna» de progrés. I a més, per aquest medi-paisatge, quines són les formes que pertocuen ara, ecològicament adequades, però també socialment sostenibles?

Recordem-ho: en el paisatge res no és nou i tot és nou cada dia, i aquesta és una primera lliçó. Canvia; i hi creiem reconèixer llocs que només hem imaginat. El paisatge és quelcom que si bé no «serveix per

mirar», almenys treu de la imatge la seva definició més determinant, però està condicionat per la seva realitat material que el suporta.

I pensant en això ens adonem que paradoxalment el turisme, contrastant amb la imatge degradada o escènica que ens produeix la seva evocació, respon també, potser, a la necessitat complexa però bàsica de reconèixer els nostre territoris com a idèntics, permanents i diferents dels altres externs i pertanyents a altres mons, a altres maneres de viure, a altres cultures.

I com que no hi ha turisme sense viatge, és a dir sense desplaçament des d'una residència habitual, hi ha molts tipus de viatges: el de qui colonitza, el dels viatjants de comerç, el de casa al treball, el familiar de cap de setmana, el de la tercera edat... I per fixar aquest coneixement cada viatge comporta una cartografia del territori que es reconeix i que acull el viatger. I cada cartografia ens torna una mirada sobre el territori que veu des del mar com en els portolans, des dels mapes de carreteres, des dels satèl·lits en la previsió del temps...

Es parla del fet que en el turisme el territori es converteix en objecte de consum. Però no és més aviat que ens apropa a una altra manera d'estar i entendre els llocs més propera a la nostra experiència actual, de l'espai que veiem des del cel i mirem en les fotografies? Les postals que trobem en els llocs que visitem i enviem als amics i coneguts, a la família, no són testimonis d'aquesta identitat i diferència que construïm el món com un territori, alhora únic i fragmentat.

Paratge de l'Estany (Cercs), l'any 1989, un paisatge que pot canviar de fesomia ben aviat per l'acció de l'activitat humana. LUIGI

ritoris que visiten, donen altres sentits i valors als territoris que alguns habiten i fan seus.

Turisme, doncs, que com a alternativa pot considerar nous usos residencials, temporals o seqüencials a edificis i territoris antics que han perdut el seu paper en la funció productiva. Turisme per a sostenir territoris en què els recursos són escassos més enllà d'un bon clima, i on en general certa especificitat cultural pot venir de l'aïllament que comporta la baixa tecnificació. Turisme per a recuperar, en la gestió

Vist així, el turisme és una indústria que usa el territori construït a través d'una altra imatge de si mateix, que pretén un territori en què el valor i la qualitat són necessaris. El valor com a «clau» per a obrir la porta d'un entorn visual i cultural, on els llocs no serveixen per mirar però són recordats. Ciutat real i ciutat turística, món rural i turisme rural, són dues cares de l'espai gairebé mai construït per a ser passejat, sinó per a sostenir els seus pobladors. Pensant en el turisme descobrim en aquests llocs qualitats mestisses de realitat i fantasia, i racons on es pot gaudir encara que haguem d'inventar-los en els espais quotidians dels qui els habiten de forma permanent.

Aquests són els espais de l'oci. Espai on es pot passar el temps quan s'ha acabat la jornada laboral, on passar temporades quan s'arriba a la jubilació i llocs, per tant, on les activitats productives d'espai es superposen a les activitats de la vida social en un entramat dens de visuals encreuades, de tots aquells que miren però no trepitgen els ter-

dels espais naturals, les externalitats negatives que l'ocupació de l'espai comporta.

Turisme per a aprendre a conèixer territoris i no com a monocultiu que abusa del recurs sòl per a degradar el sòl, i del paisatge fonent-lo amb indústria de la construcció. Turisme entès com un altre ús del sòl, que es pot considerar en les maneres de projectar i planificar el territori, per assegurar-ne la sostenibilitat dels que hi viuen i hi treballen, comprenent finalment que en cada territori resulta unívoca la identitat del lloc. I que aquesta, en ser específica, sempre serà un valor diferencial, inalienable, però que cal saber desvetllar perquè pugui estar present en la memòria col·lectiva com quelcom valuós que mereix ser recordat.

*Ponència presentada a la I Jornada

Rosa Barba
Arquitecte